

הרב משה מרדכי אייכנשטיין

ראש כולל יד אהרון

בני ברק

אנוש ומלאך

הערות במעשי אחאב ואליהו

וְאַחֲבָב בֶּן עֲמֹרִי מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל בְּשָׁנַת שְׁלֹשִׁים וְשִׁמְנֵה שָׁנָה לְאַסָּא מֶלֶךְ יְהוּדָה וַיִּמְלֹךְ אַחֲבָב בֶּן עֲמֹרִי עַל יִשְׂרָאֵל בְּשִׁמְרוֹן עֲשָׂרִים וְשֵׁתִים שָׁנָה: וַיַּעַשׂ אַחֲבָב בֶּן עֲמֹרִי הָרַע בְּעֵינֵי ה' מְכַל אֲשֶׁר לִפְנָיו: וַיְהִי הַנֶּקֶל לְכַתּוֹ בְּחַטָּאוֹת יָרְבָּעָם בֶּן נִבַּט וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת אִיזָבֵל בַּת אֶתְבַּעַל מֶלֶךְ צִידוֹנִים וַיִּלְךָ וַיַּעֲבֹד אֶת הַבַּעַל וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לוֹ: וַיִּקָּם מִזִּבְחַת הַבַּעַל בַּיַּת הַבַּעַל אֲשֶׁר בָּנָה בְּשִׁמְרוֹן: וַיַּעַשׂ אַחֲבָב אֶת הָאֲשֶׁרָה וַיּוֹסֶף אַחֲבָב לַעֲשׂוֹת לְהַכְעִיס אֶת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל מְכַל מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לִפְנָיו: בְּיָמָיו בָּנָה חִיָּאל בֵּית הָאֱלֹהִים אֶת יְרִיחָה בְּאֲבִירָם בְּכֹרוֹ יִסְדָּה (ובשגיב) וּבְשָׁגוֹב צָעִירוֹ הֶעִיב דְּלָתֶיהָ כְּדָבָר ה' אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּיַד יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן: (מלכים א טז, כט-לד)

אחאב (אח-אב אולי מלשון חברותא כלפי שמיא, שהיה פוסח על ב' הסעיפים ככל דורו), בן עמרי (לוקח המלוכה מידי זמרי, שמות דומים בצלילם, מבטאים את שבר הרצף של מלכות ירבעם משבט אפרים שהייתה מלכות ישראל הראשונית), הוא קו שבר נוסף במלכות ישראל.

בימיו הותרה הרצועה לעבוד עבודה זרה של העממים שבסביבתם בחסות המלך אחאב ואיזבל (לשון זבל, מהר"ד וואלי), בת אתבעל (את-בעל המזוהה עם הבעל. הלשון 'בעל' הוא כינוי לשדה הנבעלת ממטר השמים, וכנראה הכוונה כאן לאלוהי הגשם, והוא מתקשר עם מעשה אליהו ועצירת הגשם), מלך צידונים.

בתחילת העניין מסופר כי בימיו של אחאב בנה יחיאל את יריחו, ושהתקיימה בו קללת יהושע¹, ולאחר מכן מתחיל מעשה אליהו. וכבר בארו חז"ל באגדת חלק² ביאור סמיכות העניין, שהיה מחמת הוויכוח של אחאב עם אליהו, מפני מה קללת יהושע עדיפה על פני קללת הקב"ה בתורה על עצירת המטר כשעובדים ישראל עבודה זרה. ועומק הדברים באר הרב מלבי"ם כאן, שבימי הסתר פנים של הקב"ה אין הוא מתגלה בעצמו גם בעניין של פורענות, אלא על ידי עבדיו הנביאים. כי השפה האנושית היא שמדברת אל אנשים שהחליפו אלוהים חיים בעבודת עץ ואבן, האנושיים יותר לדידם, ועוד יתבאר אי"ה להלן.

¹ מלכים א טז, לד.
² סנהדרין קיג עמוד א.

ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי: ויהי דבר ה' אליו לאמר: לך מזה ופניתי לך קדמה ונסתרת בנחל פריית אשר על פני הירדן: והיה מהנחל תשתה ואת הערבים צויתי לכלפלה שם: וילך ויעש כדבר ה' וילך וישב בנחל פריית אשר על פני הירדן: והערבים מביאים לו לחם ובשר בבקר ולחם ובשר בערב ומן הנחל ישתה: ויהי מקץ ימים וייבש הנחל כי לא היה גשם בארץ: (מלכים א יז, א-ז)

תחילת דבר ה' אליו, לאחר שאלהו גוזר את גזירת עצירת הגשמים, הוא הציווי להתרחק מהממלכה, דהיינו מהאנושיות, ולהסתתר בנחל כרית אשר על הירדן. כשמהנחל ישתה עד שייבש, והערבים החשובים כאכזרים דווקא הם יאכילהו. (כידוע כבר מדברי רז"ל) מלבד שהערבים מסמלים את האכזריות המדמה את גזירתו של אליהו, הם גם באו להזכיר את העורב מתיבתו של נח, שיוצא והולך הלך ושוב מסביב לתיבה שהיא משכן האנושיות לעומת החורבן, וגם כאן הוא הולך ממשכן האנושיות ששם הלחם והבשר³ אל המקום החרב כנחל כרית המתייבש. (אלא ששם החורבן הוא במים שעל פני כל הארץ, וכאן מתבטא להפך בנחל המתייבש והולך.) אלא שכאן, שלא כשם, נושאים העורבים במקורם את המזון ואות החיים מהתם להכא, ובכך מראים שגם הלוקח והאכזר יכול להפוך לנותן ורחמן.

ויהי דבר ה' אליו לאמר: קום לך צרפתה אשר לצידון וישבת שם הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלפלה: ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר והנה שם אשה אלמנה מקששת עצים ויקרא אליה ויאמר קחי נא לי מעט מים בפלי ואשתה: ותלך לקחת ויקרא אליה ויאמר לקחי נא לי פת לחם בידך: ותאמר חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח בפד ומעט שמן בצפחת והנני מקששת שנים עצים ובאתי ועשיתייהו לי ולבני ואכלנהו ומתנו: ויאמר אליה אליהו אל תיראי באי עשי כדברך אף עשי לי משם עגה קטנה בראשנה והוצאת לי ולך ולבנה תעשי באחרונה: כי כה אמר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום (תתן) תת ה' גשם על פני האדמה: ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל (הוא) (והיא) היא והוא וביתה ימים: כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו: ויהי אחר הדברים האלה חלה בן האשה בעלת הבית ויהי חלו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה: ותאמר אל אליהו מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני: ויאמר אליה תני לי את בנה ויקחהו מחיקה ויעלהו אל העליה אשר הוא ישב שם וישכבהו על מטתו: ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה: ויתמדד על הילד שלש פעמים ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי תשוב נא נפש הילד הזה על קרבו: וישמע ה' בקול אליהו ותשוב נפש הילד על קרבו ויחי: ויקח אליהו את הילד וירדהו מן העליה הביתה

³ ושם בסנהדרין נאמר שלקחו את הלחם והבשר הישר ממטבחו של אחאב, הוא משכן האנושיות כאמור.

וַיִּתְּנֵהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֵלָיו רְאֵי חַי בְּנֵיךָ: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֵל אֱלֹהֵינוּ עֲתָה זֶה יִדְעָתִי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים אַתָּה וְדָבַר ה' בְּפִיךָ אָמֵת: (מלכים א יז, ט-כד)

דבר ה' השני הבא אל אליהו מביא את תחילת חזרתו לאנושיות ולעם לאחר בידודו וניתוקו ממנו. והדבר מראה על המצב להיות תחילת דיבורו עימם כמו שבא להלן. ובתחילה מבקש מהאלמנה להחיותו, ובשעה שבנה שוכב על ערש דווי פונה הוא אל ה' במשפט המזכיר את משה רבינו בדברו קשות למה הרעות וגו', באומרו כאן 'הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה'. ובהחיותו את בנה ונפתח לו מפתח תחיית המתים, נפתח לו גם הפתח למפתח של גשמים וכדברי חז"ל באגדת חלק (שם).

וַיְהִי יָמִים רַבִּים וַדְּבַר ה' הָיָה אֵל אֱלֹהֵינוּ בְּשָׁנָה הַשְּׁלִישִׁית לֵאמֹר לְךָ הִרְאָה אֵל אַחָב וְאַתָּנָה מָטָר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה: וַיֵּלֶךְ אֱלֹהֵינוּ לְהִרְאוֹת אֵל אַחָב וְהָרַעַב חֹזֵק בְּשִׁמְרוֹן: וַיִּקְרָא אַחָב אֵל עַבְדֵּיהוּ אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְעַבְדֵּיהוּ הָיָה יָרָא אֶת ה' מְאֹד: וַיְהִי בַּהֲכָרִית אֵיזֹבֵל אֶת נְבִיאֵי ה' וַיִּקַּח עַבְדֵּיהוּ מֵאָה נְבָאִים וַיַּחְבִּיֵּאם חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְכָל־כָּלֵם לֶחֶם וּמַיִם: וַיֹּאמֶר אַחָב אֵל עַבְדֵּיהוּ לְךָ בְּאָרֶץ אֵל כָּל מַעֲיָנֵי הַמַּיִם וְאֵל כָּל הַנְּחָלִים אוֹלֵי נִמְצָא חֲצִיר וַנְּחִיָּה סוּס וּפָרָד וְלוֹא נִכְרִית מִהַבְּהֵמָה: וַיַּחֲלֶקוּ לָהֶם אֶת הָאָרֶץ לְעֵבֶר בָּה אַחָב הֵלֶךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבָדוֹ וְעַבְדֵּיהוּ הֵלֶךְ בְּדֶרֶךְ אֶחָד לְבָדוֹ: וַיְהִי עַבְדֵּיהוּ בְּדֶרֶךְ וַהֲנִיָּה אֱלֹהֵינוּ לְקִרְאוֹתוֹ וַיִּכְרְהוּ וַיִּפְּלַע עַל פְּנָיו וַיֹּאמֶר הַאֲתָה זֶה אֲדַנִּי אֱלֹהֵינוּ: וַיֹּאמֶר לוֹ אֲנִי לְךָ אָמַר לְאֲדֹנָיָה הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ: וַיֹּאמֶר מָה חֲטָאתִי כִּי אַתָּה נָתַן אֶת עַבְדְּךָ בְּיַד אַחָב לְהַמִּיתֵנִי: חַי ה' אֱלֹהֵיךָ אִם יֵשׁ גּוֹי וּמִמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא שָׁלַח אֲדֹנָי שָׁם לְבַקֶּשְׁךָ וַאֲמָרוּ אִין וְהַשְּׁבִיעַ אֶת הַמִּמְלָכָה וְאֶת הַגּוֹי כִּי לֹא יִמְצָאָהּ: וְעֲתָה אַתָּה אָמַר לְךָ אָמַר לְאֲדֹנָיָה הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ: וְהָיָה אֲנִי אֵלֶיךָ מֵאֲתָךְ וְרוּחַ ה' יִשְׁאָף עַל אֲשֶׁר לֹא אֲדַע וּבְאֵתִי לְהַגִּיד לְאַחָב וְלֹא יִמְצָאָהּ וְהִרְגֵנִי וְעַבְדְּךָ יָרָא אֶת ה' מִנְּעָרָי: הֲלֹא הִגַּד לְאֲדֹנָי אֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּהַרְגַּ אֵיזֹבֵל אֶת נְבִיאֵי ה' וְאַחָבָא מִנְּבִיאֵי ה' מֵאָה אִישׁ חֲמִשִּׁים חֲמִשִּׁים אִישׁ בַּמְּעָרָה וְאֶכְלָכְלָם לֶחֶם וּמַיִם: וְעֲתָה אַתָּה אָמַר לְךָ אָמַר לְאֲדֹנָיָה הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ וְהִרְגֵנִי: וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ חַי ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר עֲמַדְתִּי לְפָנָיו כִּי הַיּוֹם אֲרָאָה אֵלָיו: וַיֵּלֶךְ עַבְדֵּיהוּ לְקִרְאוֹת אַחָב וַיִּגַּד לוֹ וַיֵּלֶךְ אַחָב לְקִרְאוֹת אֱלֹהֵינוּ: וַיְהִי כִּרְאוֹת אַחָב אֶת אֱלֹהֵינוּ וַיֹּאמֶר אַחָב אֵלָיו הַאֲתָה זֶה עֵבֶר יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר לֹא עֲכַרְתִּי אֶת יִשְׂרָאֵל כִּי אִם אַתָּה וּבֵית אֲבִיךָ בְּעִזְבְּכֶם אֶת מִצּוֹת ה' וַתֵּלֶךְ אַחֲרַי הַבְּעָלִים: (מלכים א יח, א-יח)

דבר ה' השלישי לאליהו הוא להראות אל אחאב כדי לתת מטר על פני האדמה. הכתוב מתחיל בזווית התבוננות נוספת בדרכו של אחאב, איך הוא בכבודו ובעצמו, כמלך על ישראל, יורד לחפש חציר לבהמה. כאן מתגלה במלא עוזו הפן האנושי של אחאב, המתעמת עם תיאורו של אליהו הנביא כמלאך בין בני אדם, כדברי עובדיה (הנקרא בפי עצמו עבדו של אליהו, ובפי אליהו כעבדו של אחאב) 'ורוח ה' ישאך אל אשר לא אדע'. ואכן כך נוצר הוויכוח בין אחאב לאליהו, מיהו 'עוכר ישראל'. האם אליהו שעצר את הגשם הוא העוכר, כדעת אחאב אשר מזווית מבטו מייצג את עם ישראל ואסונו, או אחאב, שעזב את מצות ה' והלך אחרי הבעלים, הוא העוכר את ישראל וגרם לאסונו.

מפסוק יט עד סוף הסימן ישנו המבחן שעושה אליהו לנביאי הבעל, קריאתו לישראל "עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים", ישראל הקורים "ה' הוא האלהים", הורדת הגשם, שחיטת נביאי הבעל על ידי אליהו, וריצתו של אליהו לפני אחאב.

לכאורה הושגה האידיליה, אבל היא מסתיימת באחת עם סיפורו של אחאב לאיזבל אשתו בתחילת הסימן הבא ובהבטחתה לעשות לאליהו את אשר עשה לנביאי הבעל. שוב נאלץ אליהו לברוח ולצאת למדבר מחוץ לישוב בני אדם. שאלת נפשו למות מזכירה גם את אחד מהנביאים האחרונים, יונה הנביא, שגם שואל נפשו למות כשה' מרחם על נינווה⁴, בניגוד לעמדת הנבואה "הנפש החטאת היא תמות"⁵.

וכך נמשך מסעו של אליהו. אחר ששואל נפשו למות בעקבות אדון הנביאים משה רבינו עליו השלום, בשינויים ניכרים, ניתן לו לאכול עוגת רצפים וצפחת מים, והוא מתבקש ללכת בכוח האכילה ארבעים יום וארבעים לילה אל הר חורב. דומה ולא דומה למשה שלא אכל כלל ארבעים יום ולילה בשעה שעלה לקבל לוחות ראשונות ושניות. נראה שמשה מעצמו מתפשט מהארציות בשעה שעולה למרום ארבעים יום וארבעים לילה, בעוד שאליהו מצטווה בשנית על חזרתו לחיים, ללכת בכוח האכילה שלו ארבעים ולילה אל המערה. ובמקום בו משה הוריד יג מידות של רחמים על ישראל, כשה' סוכך בכפו עליו, מקטרג אליהו על עם ישראל לאחר שמליט הוא בעצמו את אדרתו על פניו. והתשובה שניתנת לו, כי ימסח נביא אחר תחתיו, שידע ללכת יותר כנגד העם החוטא⁶.

סוף סיפורו וחיתום דינו של אחאב המלך (הבולט ביותר מבין מלכי ישראל) מסתיים בירידתו על פי איזבל אשתו לכרם נבות היזרעאלי. מתחילה נוהג אחאב על פי דרכו העממית, ויורד בעצמו לכרם לבקש אותו מנבות בכסף מלא. אמנם בעקבות סירובו של נבות, מציעה לו איזבל המרשעת לעשות 'מלוכה בישראל'. בירידה זו לשאול התחתית נחתם דינו של אחאב, כשאיבד את מעלתו היחידה שהיא הדאגה לשלומו של העם. כדברי חז"ל על דורו של אחאב, שהיו יורדים למלחמה ונוצחים (כדלעיל שם במלחמת ארם) מפני שלא היה בהן דלטורין⁷. שם מגיע קטגורו על ידי אליהו, המלווה אותו לכל אורך הדרך והמבשר לו כאן את סופו במלחמה, בה הוא מתחפש וכאילו מת במקרה אשר קרהו, באופן סתמי ועלוב.

סוף סיפורו של אליהו עצמו הוא בעליה בסערה השמיימה, ובחיתום הנבואה בסוף ספר מלאכי:

הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגָּדוֹל וְהַנּוֹרָא: וְהָשִׁיב לֵב אָבוֹת עַל בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל אָבוֹתָם פֶּן אָבוֹא וְהִכִּיתִי אֶת הָאָרֶץ תָּרֵם: (מלאכי ג, כג)

⁴ יונה ד, ג.

⁵ יחזקאל יח, ד.

⁶ כמו שפירש רש"י.

⁷ ירושלמי פרק א דפאה; מדרש שוחר טוב.

נראה כי בעלות אליהו בסערה חי השמיימה לא הסתיים תיקונו בגוף ונפש, ואינו מוצא מנוחה לנפשו שלא נפרדה מגופו, שבהסתלקותו כבחייו הוא יותר מלאך מבן אנוש. ועל כן עתיד הוא לירד בגוף ונפש שלא נתקנו, להשיב לב אבות לבנים. השבה זו בין אבות לבנים תהווה את ההשלמה והמנוחה לגוף והנפש שעלו יחדיו בסערה השמיימה.

אפשר שעל כן נקרא בחיתום הנבואה בשם 'אליה', להבדיל משמו בגלגול הקודם 'אליהו'. כי הוי"ו היא החיבור שבין י-ה לו-ה. הקו הממשיך, המחבר וההופך את ה"א האחרונה לה' הראשונה, בסוד תיקון מידת המלכות החוזרת לכתר. ואל-יהו, (אל מידת הדין ביהו) הופך לאליה, דהיינו כשנעשה התיקון אין כאן אלא את ה"א הראשונה משם הויה המתקן, והיה ה' אחד ושמו אחד.

שער שלישי

• הערות והארות
(על סדר הפסוקים)

• לעיונא:

הערות ותמיהות

• תגובות למערכת